

Restaureringa av landhandelen i Venneshamn

Asbjørn Karlsen

I forbindelse med at min kone Ingunn Fylkesnes og jeg ble tildelt Inderøy kommunes kulturminnepris i 2017 ble jeg forespurt om å skrive om restaureringa. Tildelingen kom som en gledelig overraskelse på oss og vitner om at restaureringen er satt pris på også offisielt. Den inspirerer til videre innsats med å utvikle stedet og museet.

Jeg er født og oppvokst i Venneshamn som en del av handelsfamilien som drev landhandel og dagligvarebutikk fra 1888 – 2008. Min bror representerte fjerde generasjon som drev firmaet Ernst Karlsen. Slik sett har jeg mine røtter i Venneshamn, ja landhandelen er en del av min identitet. Da jeg fikk tilbud om å overta tomta rundt 'Nerstu' av bror min, begynte ideen om å ta vare på bygningen å modne. Jeg forsto at det ikke var bare meg, men mange i bygda som har et forhold stedet og den sjelfulle bygningen. Nord-Trøndelag Fylkeskommune betraktet landhandleriet som et verneverdig objekt med bakgrunn i mye originalt eksteriør og interiør. Fra fylkeskommunen mottok vi følgende antikvarfaglige uttalelse: «*Nerstua i Venneshamn virket i nesten nitti år som landhandel. Bygningen har ennå i dag en plass i lokalbefolkningens bevissthet. Bygningen er et interessant bevaringsobjekt fordi både inventar og eksteriør preges av stor autentisitet. Dette gir også bygningen en pedagogisk verdi som eierne ønsker å utnytte etter hvert som istandsettingsprosjektet fullføres.*»

Tre ledetråer

Det ble klart for oss at vi måtte ha tre ledetråer for prosjektet: Det ene var å ta vare på noe verneverdig. Det andre var å åpne den gamle landhandelen for publikum. For det tredje ønsket vi å formidle kunnskap om landhandelen og Venneshamn. Konseptet ble tidlig klart. Vi ville skape et landhandelsmuseum med kafe. Kaffe var ikke bare en salgsvare gjennom tidene. I alle år ble folk servert kaffe i Venneshamn.

Bygningen omtalt som 'Nerstu' huset landhandel, poståpneri og lager i første etasje, leilighet i andre etasje og i oppstartsårene meieri i kjelleren. Nerstu ble bygd i empirestil, med 31 vinduer og ei dobbel hoveddør. I 1905 ble kjelleren utvidet med to rom. I 1932 ble første etasje ominnredet ved at plasseringen av poståpneri, lagre og butikk ble speilvendt. I 1978 ble butikken flyttet til Øverstu. Etter 90 år med handel over disk i Nerstu, startet 30 år med selvbetjening, som nå hadde blitt den moderne formen for butikkdrift. Fra da av ble Nerstu hovedsakelig en bygning til å sette bort ting man ikke hadde umiddelbar bruk for. Bygningen forfalt år for år på grunn av vannlekkasjer fra et tak med dårlig lokal skifer, ødelagte takrenner og nedløp, og fordi jordmasser la seg mot bordkledning på byggets øvre side. Naturlig nok absorberte trematerialene fukt som gav dem betydelig råteskader. Det gjaldt særlig syllstokk, samt tømmer og vinduer på øvre side.

Nerstu før restaureringa

Vi skjønnte at det var formidable utfordringer vi sto overfor. Vi hadde behov for å finne økonomiske støttespillere. Vi fikk avslag på første søknad til Norsk Kulturminnefond med beskjed om at det krevdes bedre dokumentasjon av restaureringa. Andre søknad var heller ikke tilstrekkelig. I tredje forsøk lyktes vi med å få støtte til nytt skifertak slik at vi kunne ta fatt på restaureringa i 2009. Til tross for skuffelser underveis, ser jeg i ettertid at disse rundene gav oss noen lærdommer om restaureringsfaglige prinsipper. Vi fikk også støtte til elektrisk anlegg og brannsikring fra Stiftelsen UNI, og fra Mosvik kommune fikk vi et beløp til peis og annet utstyr til drift av museet og kaféen. Senere fikk vi støtte fra Kulturminnefondet til restaurering av landhandelmuseet samt vinduer, og senere til istandsetting av oljebua/naustet. Anslagsvis har all denne støtten utgjort en firedel av samlet investering.

Reparere, ikke bytte ut

Prinsipper for restaurering er så langt som mulig å reparere skadde objekter, heller enn å bytte de ut. Når det siste var nødvendig, fikk vi kopiert de opprinnelige objektene, med å bruke originale materialer og fargevalg. For eksempel når all skifer på taket var ubrukelig, kjøpte vi et større parti brukt altaskifer. Med høytrykkspyler og kokende vann, rensset vi dem for mose og lav før håndverkere la skifertaket. De aller fleste vinduene er satt i stand av restaureringshåndverker. Vinduer og hoveddør på øvre side var imidlertid for medtatt til å restaureres. Vi fikk håndverkskyndige til å lage kopier med kjerneved som material i sprosser og utvendig listverk. For å gjenskape det gamle uttrykket innvendig tok vi bort vegg- og takplater for å få fram panelet bakenfor. Vi tilførte listverk med opprinnelige profiler. Både innvendig og

utvendig har vi malt med linoljemaling som var den vanlige malingstypen den gang Nerstu ble bygd og ombygd.

Nå og da måtte vi veie konserveringsprinsipper opp mot det å få løsninger som fungerte for dagens behov og standarder. Av sikkerhetshensyn, fikk vi skiftet ut alt elektrisk anlegg, installert brannvarslingsanlegg og lagt inn stålrør i de to skorsteinene. Likedan måtte vi ta høyde for å beskytte bygningen mot regn og fukt, bl.a. med å legge inn et nytt vassbord og få skikkelig drenering. Innvendig gjorde vi også tilpasninger for å skape en kafé som hadde tilfredsstillende sanitærløsninger. Dessuten ville vi gjøre bygningen beboelig som en fritidsbolig for familien. Allikevel synes vi at vi har klart å ta vare på den gamle sjarmen. Rominndelingen er med et par unntak ivaretatt. Bygning og inventar er satt i stand i tråd med gammel byggeskikk. I arbeidet har vi brukt fagfolk med solid kunnskap om tradisjons- handverk. Vi har funnet dyktige snekkere, tømrer, maskinentreprenører, elektrikere, murere og rørleggere hovedsakelig innenfor Inderøy kommunes grenser. Vi må særlig trekke fram det restaureringsfaglige bidraget fra snekkerne som deltok både i planlegging, søknadsskriving og gjennomføring.

Over tusen timer

Alle familiemedlemmene har deltatt i restaureringsarbeidet. Over tusen timeverk har gått med til overflatearbeid som skraping og maling. Med mye slit er bølgevis av mer eller mindre løs gammelmaling fjernet, innendørs så vel som utendørs. Flatene i tak, gulv, vegger, hyller og reoler var mye større enn vi ante. Og ikke å forglemme det tunge arbeidet med å få fjernet nedslitt linoleum, som var limt, til dels spikret og ikke minst tråkket godt ned i underlaget gjennom mer enn 50 år. I dette arbeidet har naboer bistått med lån av utstyr, bortkjøring av skrot og praktiske løsninger for vann og avløp.

Planen var å gjenskape landhandelen slik den så ut på 1930-60-tallet. Vi fikk satt tilbake de tre gamle diskene som utgjorde en hesteskoform. Sett fra kunden sitt ståsted foran disken, var matvarer på utstilling i hyllene rett fram, jernvarer i skuffereolen til høyre og konfeksjon i hyllene til venstre. Men i stedet for konfeksjon som det var relativt lite igjen av, kom nå de mange og varierte skoparene som var blitt stående usolgt på lageret, på utstilling. For øvrig er de ulike vareslag plassert noenlunde der de var tidligere. Utvalget av historiske handelsvarer har delvis stått igjen siden butikkdriften, og er supplert med tidstypiske varer kjøpt på finn.no, antikvariat og loppemarked. Ja, det finnes også varer som er gitt som gave fra lokalbefolkning eller andre med et forhold til landhandelen, noe vi setter stor pris på.

I den gamle landhandelen skilte disken rommet for kundene fra rommet for betjening og varer. I landhandelmuseet kan imidlertid de besøkende få komme bak den gamle demarkasjonslinja for å ta en nærmere titt. Noen gjester vil friske opp minner fra tidligere ærend på butikken, men alle blir satt tilbake til en tid da handel foregikk over disk og ikke med selvbetjening slik som nå til dags. Spesielt vil mange ha barndomsminner om godteriskapet og de lengtende blikkene på godsakene innenfor glasset.

Bakeriet

Selv om bakeriet gikk tapt med utvidelsen i 1978, lever minnene om bakeriet, bakerne og bakeridriften fortsatt, med duftene av ferske brød og deilige kaker. For å vekke noen av minnene har vi stilt ut de lange ovnsspadene og brødkassene samt pusset opp utstillingsskapet med skyvedører i glass. Ikke minst, har vi forsøkt å gjenskape Kalsenkjeka som nå er blitt

vårt varemerke. Sommeren 2011 var en første milepæl da Nerstu sto fram i sin ytre prakt. Vi hadde nettopp flyttet inn, og kunne stolt vise fram det restaurerte bygget. Det var en stor glede å gjenåpne butikkdøra i Nerstu åpningsdagen for landhandelmuseet 2.august 2011. Sommeren 2013 var en annen milepæl da Nerstu var ferdigrestaurert innvendig og den såkalte "Oljebua", naustet i Venneshamn, sto oppreist med nytt spontak.

Nerstu restaurert 2010

Oljebua

Blant de fem bygningene som tilhørte firma Ernst Karlsen var et toetasjes naust. Det ble kalt for oljebua, fordi det over båthuset var en etasje med lagringsplass for tran, linolje, motorolje m.m. plassert i brannsikker avstand fra hovedbygningen Nerstu. En vinter tidlig på 1960-tallet oppsto en uheldig kombinasjon av høy flo og drivende isflak. Sistnevnte kom til å flytte bygningen vel meteren fra fundamentet. Og når syllstokken senere knakk, kom bygget til å tilte betraktelig. Vegetasjon og akkumulert humus la seg oppover veggen slik at trematerial råtnet. Nok en gang ble snekkerne tilkalt for å utbedre. Å få bygningen på rett kjøll igjen krevde kranløft, gravemaskinarbeid, og tonnevis med grov stein til ny fundamentering. Bygget måtte her og der lappes med nytt reisverk og kledning. Da snekkerne åpnet rustne bølgeblikkplater, oppdaget de et gammelt og forslitt spontak under. De foreslo å gjenskape dette spontaket. Ettersom både erfarne snekkere og en ung lærling deltok i sponlegginga, er håndverkkunnskapen overført til en ny generasjon. Så utover å restaurere og ta vare på bygninger og historisk materiale, tror vi at prosjektet også har bidratt til å ta vare på et tradisjonshåndverk.

Minner over disk

Etter noen års drift ble det klart for meg at det Nerstua tilbyr i dag er *minner over disk*. Foruten kaffe, er det kalsenkjeks og historier fortalt av vertskapet eller gjestene. Det tilbys musikkopplevelser og andre kulturarrangement. Tilstelningene har alle et innhold som på ett eller annet vis har historiske røtter. Som det het i tildelinga av kulturminneprisen til landhandelmuseet er det historia som er sjølve varen idag. Besøket skal vekke minner, enten det gjelder bygdefolk som har vokst opp med landhandelen til han 'Kalsen på hamna' eller det er gjester som husker andre landhandlere fra sin barndom. De gjenkjenner de utstilte varene som vekker minner. Men det er også et poeng at barn og ungdom kan få et innblikk i hvordan fortidens handel kunne fortone seg. Barn skjønner fort hvordan det foregikk for rett som det er kan et par hoppe lekent inn i et rollespill som kunde og butikkbetjent.

For dere som er interessert i ytterligere informasjon om bygningene, restaureringa, landskapet og landhandelhistoria, så kan dere finne dokumentasjon og fotoarkiv på heimesida www.kalsen.no. Her finner dere også våre annonserte åpningstider som hovedsakelig er søndag ettermiddager om sommeren, samt ved spesielle musikk- og kulturarrangement. Vi ønsker alle velkommen til minner over disk.